

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524

Bakara Suresi 26. Ayette Geçen Temsili Anlatımın
Sebebi Nüzûl ve Bağlam Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation Of Representaive Expression Described In The 26th
Verse Of Bakara Sura In Terms Of The Reason For Revelance And
Context

Yazar / Author

Ayşe SEYİTHANOĞLU

KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş / Türkiye
aseyithan@hotmail.com

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 27/09/2017

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 21/12/2017

Makale Yayın Tarihi: 27/12/2017

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Temmuz-Aralık / July-December

Yıl / Year: 15

Sayı / Issue: 30

Sayfa /Page: 607-630

Bakara Suresi 26. Ayette Geçen Temsili Anlatımın Sebebi Nüzûl ve Bağlam Açısından Değerlendirilmesi

Özet

Kur'an-ı Kerim'in beyan unsurlarından biri de mesellerdir. Mesel irad edilen ayetlerde temsil ve teşbih yoluyla muhataba bazı mesajlar verilmektedir. Bu mesajların doğru anlaşılabilmesi için mesel irad edilen ayetlerin sebebi nüzul ve bağlam açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada Bakara sûresi 26. ayette geçen temsili anlatım, sebebi nüzûl rivayetleri dikkate alınarak önce metin içi bağlamda, daha sonra ise benzer formda gelen Hac 73 ve Ankebut 41' de irad edilen mesellerle birlikte; Kur'an bütünlüğü bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mesel, temsili anlatım, sebebi nüzul, bağlam

The Evaluation Of Representaive Expression Described In The 26th Verse Of Bakara Sura In Terms Of The Reason For Revelan- ce And Context

Absract

One of the manifestation components of the Qur'an is parables. Certain messages are given to the addressee through representation and comparison in verses which were mentioned in parables. In order for these messages to be understood correctly, the reason for the verses given parables should be evaluated in terms of descent and context.

In this study, the representative expression of the 26th verse of Bakara Surah will be evaluated firstly textual context by taking the reason of descent into consideration, and then in the context of the integrity of Quran together with the parables mentioned in Hac 73 and Ankebut 41 which were descended in the similar form.

Keywords: Parable , Representative , reason for the revelation, context

GİRİŞ

İslam, Allah Teâlâ'nın, ahlaki fesada uğramış ve böylelikle tevhidin yolundan sapmış insanoğluna asli kimliğini hatırlatma ve özüne dönme konusundaki “sünnet”inin son tezahürüdür. Bu sebepten asıl ve öncelikli gaye insanın tevhid karşısındaki uygunsuz ve yakışsız konumunu “iyi” ve “doğru”ya gidecek şekilde değiştirmektir.¹ Bu değişikliğin gerçekleşmesi için ilahi üslubun bir parçası olarak meseller de kullanılmış; mesellerle çarpıcı örnekler verilerek muhatabın ilgisi çekilmiştir. Mesela tevhid inancı karşısında kayıtsız kalanlar sağır, dilsiz ve âmâyâ²; bunların yaptıkları amellerin kendilerine yarar sağlamayacağı da fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle³, çöldeki seraba ve engin denizlerdeki yoğun karanlıklara⁴ benzetilerek ifade edilmiştir.

Verilen mesellerin gayesi Kur'an-ı Kerim'de “*düşünüp akletmek*”⁵ olarak izah edilmiştir. Vahye muhatap olan kimsenin yapması istenen ise verilen meselleri dinleyip⁶; doğru mesajı yakalamak ve fiska⁷ düşmemek olarak ifade edilmiştir.

İman edenler mesellerle güven tazelemişlerdir. Toplumun bir kısmını oluşturan kâfirler/hakikati inkâra şartlanmış olanlar ise hakka uyma çağrısı yapıldığında onu reddetmişler ve iman etmemişlerdir. Kendileri iman etmedikleri gibi sunulan mesajın etkisini kırmak için bir takım söylemler geliştirerek vahyin aleyhine olum-

---

¹ Nihat Uzun, *Medeni Sureler Bağlamında İlk İslam Toplumunun Siyasi Kimliği*, X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzulünün Medine Dönemi, (Sempozyum Bildirileri, 17-19 Mayıs 2013 Kahramanmaraş) s.84

² Bakara 2/171

³ İbrahim 14/18

⁴ Nur 24/39-40

⁵ Haşr 59/21

⁶ Hac 22/73

⁷ Bakara 2/26

suz algılar düzenlemişlerdir.⁸ Bu olumsuz yaklaşımlarında da meselleri kullandıklarını gördüğümüz inkârcılar, verilen meselleri küçümsemek ve aşağılamak suretiyle zihni karışıklıklara yol açmak istemişlerdir. Bakara Suresi 26. ayetinin de bu söylemlere cevap olarak geldiğine dair farklı sebebi nüzul rivayetleri bulunmaktadır.⁹ Mesellerin vermek istediği mesajın doğru anlaşılması için nüzul sebebi ve bağlamın etkisini tespit etmek, bu makalenin temel hedefidir. Bağlam, ele alınırken öncelikli olarak sure içerisindeki bütünlük sonra da Kur'an bütünlüğü gözetilecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle mesellerle ilgili bilgiler verilecek, daha sonra Bakara Suresi 26. ayet örneğinde sebebi nüzulün ve bağlamın etkisi üzerinde durulacaktır.

Meseller

Terim olarak mesel, "Bir şeye benzetilip onun gibi olan, kendisiyle misal getirilen şey"¹⁰ anlamındadır. Bir başka ifadeyle mesel; insanlar arasında yaygınlaşmış, taşıdığı özellikler ile kendisi için söylenen kimsenin özelliklerinin benzetildiği sözdür.¹¹

Kur'an-ı Kerim'de ilahi üslubun bir parçası olarak kullanılan meseller; manaya parlaklık ve çekici güzellik kazandırmakta hissi bir Suret içinde onu ortaya koymaktadır.¹² Mesellerle mana müşahhas hale gelmektedir. Çünkü mana zihinde beş duyunun yardımı ile

---

⁸Ahmet Abay, *Nüzul Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016, s.35

⁹Muhammed b.Cerir et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili 'Ayi'l-Kur'an*, Dâru'l İbn Hazm, Ürdün 2002, I/232; Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli'l Kur'an*, Daru'l Islah,II.Baskı, Demmam 1992,s.24; Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekr es-Suyuti, *Lübâbü'n Nükâl fi Esbâbi'n-Nüzûl*,Müessetül Kütübü's Segafiyeye,I.Baskı, Beyrut 2002, s.13; Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b.Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an Gavamidu't Tenzil ve Uyunu'l Ekavil fi Vucuhi'l Te'vil*, Daru'l Kütübü'l İlmiyye,Beyrut 2003, I/117

¹⁰Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim İbn Manzur, *Lisan'ül Arab*, Daru'l Sadr, Beyrut 1994 XI/612.

¹¹ Mennâ Halil el-Kattân, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1995, s.275.

¹² el-Kattân, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, s.276

daha iyi yerleşir. Bu sebeple emsalin gayesi, bilinmeyi bilinene, görülmeyeni görülene teşbih etmektir.¹³

Mesellerle, hakkında mesel verilen konunun Sureti muhatabın zihnine yaklaştırılırken, Kur'an'ın irad ettiği meseller, insanı şüphe ve hayalden kurtararak iman ve teslimiyete sevk etmektedir.¹⁴

Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere¹⁵ sunulan misallerin temel gayesi, hakikatleri düşündürmek, somuta indirgenmiş ve zihne yaklaştırılmış olan manayı tefekkür edip bundan ders ve öğütler alınmasını sağlamaktır. Çünkü Kur'an-ı Kerim temsili anlatımın temel gayesini “tefekür” ve “tezekür”ü tetiklemek olarak belirtmiştir.¹⁶

Kur'an'da ki darbı meseller, medh, zem, sevap, azap, bir şeyin tazim ve tahkiri, bir şeyin ortaya konması veya iptali gibi birbirinden farklı gayeler için yapılmaktadır.¹⁷ Burada bir kaç örnek vermekle yetinip vurgulamak istediğimiz konuya geçmek istiyoruz. İtikadi, ameli ve ahlaki alanda verilen bu mesellerde muhatap tevhid inancına davet edilmekte¹⁸ ve dünya hayatının geçiciliği göz önüne serilmektedir.¹⁹ Münafıkların ve Yahudilerin durumları ile ilgili meseller verilmekte, insanlar her fırsatta tefekküre davet edilmektedir.²⁰ Ameli mesellerde itikadın bozuk olduğu sürece amelin geçersizliği vurgusu yapılmaktadır. Kâfirlerin bu dünyada salih amel olarak yaptıkları harcamaların ahirette onlara bir kazanç sağ-

---

¹³ Celaleddin Abdurrahman İbn Ebu Bekr es-Suyuti, *El İtkan fi Ulumi'l Kur'an* (Takdim ve Ta'lik, Mustafa Dib el-Buğa), Daru'l İbn Kesir, Beyrut 2002, Beşinci Baskı, II/1041.

¹⁴ Ömer Çelik, Teşbih, *Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'an'da İnsan*, Akademi Yayınları, İstanbul 2010 s.30.

¹⁵ Haşr 59/21; Zümer 39/27; Ankebut 29/43.

¹⁶ Sadık Kılıç, *Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri*, İslami İlimler Dergisi, Yıl 5, Sayı 1, Bahar 2010 (11-40), s.21.

¹⁷ Suyuti, *El İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, II/1041.

¹⁸ Hac 22/31, 73; Rad 13/14-19; Enbiya 21/18; Ankebut 29/41 gibi...

¹⁹ Yunus 10/24; Kehf 18/45; Hadid 57/20.

²⁰ Bakara 2/17-20; Araf 7/175.

layamayacağı, mesellerle çarpıcı bir şekilde göz önüne serilmektedir.²¹

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de insanları hidayete davet ederken meseller vermiştir. Mesel verilen ayetlerin daha doğru bir şekilde anlaşılması için sebebi nüzul rivayetlerine de başvurulmaktadır. Bakara Suresi 26. ayette zikredilen “*Muhakkak ki Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir misal getirmekten çekinmez...*” ayetinin sebebi nüzülü ile ilgili olarak farklı rivayetler zikredilmiştir. Ayetin münafıkların, Yahudilerin veya müşriklerin bir söylemine cevap olarak geldiğine dair farklı sebebi nüzul rivayetleri bulunmaktadır.²² Söz konusu ayeti; münafıklarla ilgili olarak Bakara Suresinde 17. ayette verilmeye başlanan meseller zincirinin bir halkası olarak düşünenler bu ayeti Bakara Suresi bağlamında değerlendirmeyi daha uygun bulmuşlardır.²³

Diğer taraftan; Yüce Allah'ın “*...bir sivrisineği*” buyurması göz önünde bulundurulduğunda ise söz konusu meselin, Kur'an-ı Kerim'deki diğer mesel ayetleriyle örneğin; Hac Suresinde verilen “*sinnek*” misali²⁴ ve Ankebut Suresinde verilen “*örümcek*” misali²⁵ ile de bir benzerlik taşıdığı görülmektedir.

Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada, söz konusu ayet, mevcut rivayetler esas alınarak önce Bakara Suresinde münafıklarla ilgili olarak ard arda zikredilen mesel ayetleriyle birlikte değerlendirilecektir. Daha sonra benzer formda gelen Hac ve Ankebut Sürelerindeki temsili anlatım göz önünde bulundurularak Kur'an bütünlüğü bağlamında değerlendirme yapılacaktır.

²¹ Al-i İmran 3/117; İbrahim 14/18; Nur 24/39.

²²et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli 'Ayi'l-Kur'an*, 1/232; el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli'l Kur'an*, s.24; es-Suyutî, *Lübâbü'n Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, s.13; ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I/117

²³et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli 'Ayi'l-Kur'an*, I/232

²⁴ Hac 22/73.

²⁵ Ankebut 29/41.

Bakara Suresi 26. Ayetin Sebebi Nüzülü ile İlgili Rivayetler

“Muhakkak ki Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü²⁶ bir misal getirmekten çekinmez. İman edenler bilirler ki, o şüphesiz hak-
tır, Rablerindedir. Ama küfre sapanlar, Allah böyle bir misal ile ne
demek istedi derler. Allah onunla birçoklarını şaşırır, yine onunla
birçoklarını yola getirir, onunla ancak o fasıkları şaşırır.” (Bakara,
2/26)

Ayetin sebebi nüzülü ile ilgili üç farklı rivayet bulunmaktadır:

Birinci Rivayet: Taberi’de (ö. 310/922) zikredildiğine göre İbn
Abbas (ö.68/687) ve İbni Mesud (ö.32/652) şöyle demiştir: Şanı Yü-
ce Allah münafıklarla ilgili; "Onların hali bir ateş yakanın hali gibi-
dir.." (Bakara, 2/17) ve "Yahut gökten boşalan yağmur gibi.." (el-
Bakara, 2/19) buyruklarını indirince münafıklar: Allah misaller
vermekten daha yüce ve azametlidir, dediler. Bunun üzerine Allah,
bu ayet-i kerimeyi indirdi.²⁷

İkinci Rivayet: Atâ b. Ebi Rebah (ö.114/732) yoluyla gelen ri-
vayete göre de İbn Abbas şöyle demiştir: Yüce Allah müşriklerin
tanrılarını söz konusu edip onlar hakkında: "Eğer sinek, onlardan
bir şey alsa, bunu ondan geri alamazlar." (Hacc, 22/73) diye buyu-
rup, putların ilah edinilmesini örümcek yuvasına benzetince, müş-
rikler şöyle dediler: Allah'ın kulu Muhammed'e Kur'an'ı indirdikleri
arasında sinekten ve örümcekten söz ettiğini görüyor musun? Aca-
ba o (bunları söz konusu etmekle) ne yapmış oluyor? Bunun üzeri-
ne yüce Allah, bu ayet-i kerimeyi indirmiştir.²⁸

Üçüncü Rivayet: Hasan Basri (ö.110/728) ve Katade’den
(ö.117/735) gelen rivayete göre ise “Yüce Allah Kitab-ı Kerim’inde
sinek ve örümcekten söz edip bunları müşriklere misal olarak gös-

²⁶Zemahşeri bunu şu örnekle izah etmiştir: Birisinin, “filan şahıs insanların en alçağıdır, hatta ondan da fazla” demesi gibi...” Bkz. *ez-Zemahşeri, el-Keşşaf* I/120. Muhammed Esed de, bu kelimedeki üstünlükten kastın; “küçüklük vasfının üst derecesi” olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, İşaret Yayınları (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 2012, s.9.

²⁷ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili ‘Ayî’l-Kur’an*, I/232

²⁸ el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli’l Kur’an*, s.24; es-Suyutî, *Lübâbü’n Nükûl fi Esbâbi’n-Nüzûl*, s.13

terince Yahudiler güldüler ve şöyle dediler: Bu, Allah'ın sözüne hiç de benzemiyor. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayet-i kerimeyi indirdi.²⁹ Nesefi de bu ayetin Yahudilere cevap olarak geldiğini aktarmaktadır.³⁰

Sıhhat açısından rivayetleri inceleyen Suyuti; (ö.878/1473) isnat bakımından Taberi'den aktardığımız rivayeti daha sahih bulunduğunu, müşriklerin zikredilmiş bulunmasının ayetin Medeni olmasıyla uyuşmadığını ifade etmektedir. Suyuti, zikredilen rivayetler içinde Hasan Basri ve Katede'den nakledilen rivayetin daha uygun olduğunu ifade etmektedir.³¹

Taberi, ayetin sebebi nüzülü ile ilgili farklı rivayetleri nakletmekte; “diğer surelerde zikredilen ayetlere karşı çıkanlara cevap olduğunu söylemektense bu surede zikredilen ayetlere karşı çıkanlara cevap olduğunu söylemek daha evladır.” diyerek 26.ayetteki meselin “münafıklara” cevap olarak geldiğini ifade etmektedir.³² Taberi'nin Bakara Suresi 26.ayetin münafıklara cevap olarak geldiği iddiasındaki en büyük delili, daha önce gelen ayetlerin münafıklarla ilgili benzetmeler bulunduruyor olmasıdır. Münafıkların bu benzetmelere karşı çıktıklarını söyleyen Taberi, “Allah Teâlâ da bu ayeti indirerek, onlara, en zayıf varlıklarından biri olan sivrisineği dahi misal vermekten çekinmeyeceğini beyan etmiştir”³³ demektedir. Taberi söz konusu ayetin sebebi nüzülü ile ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz İbn Abbas ve İbn Mesud'dan gelen rivayeti tercih etmektedir.

26.ayetin akabinde gelen ayette de “*Bu fasıklar öylesi kimse-lerdir ki Allah'a verdikleri akitlerini (antlaşmalarını) bozarlar...*” şeklinde fasıkların özelliği olarak ahidleri bozmaları vurgulanmaktadır.

²⁹ el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli'l Kur'an*, s.23; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli 'Ayi'l-Kur'an*, I/233; ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*I/117.

³⁰ Nesefî, *Medariku'l Tenzil ve Hakaikü'l Te'vil*, Tahkik, Mervan Muhammed Şikar, Darül Neffaes, Birinci Baskı, Beyrut 1996, I/73.

³¹es-Suyutî, *Lübâbü'n Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, s.14.

³²et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli 'Ayi'l-Kur'an*, I/233.

³³et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli 'Ayi'l-Kur'an*, I/233.

Buradaki “ahdi bozan fasıklar”dan kastın Yahudi bilginleri; onların münafık kesimi veya kâfirlerin tamamı olabileceği de söylenmiştir.³⁴

Kanaatimize göre; ayetin münafıklara cevap niteliğinde geldiğini ifade eden Taberi, ayetin sibakına bakıp önceki ayetlerde münafıklarla ilgili benzetmeler olduğundan yola çıkmakta; Zemahşeri (ö.538/1143) ve Nesefi ise ayetin Yahudilere cevap olarak indiğini söylerken ayetin siyakından hareketle bu sonuca varmaktadır.

Bakara Suresi 26. ayetin sebebi nüzülü ile ilgili olarak farklı görüşlerin olması, öncelikle ayeti Bakara Suresi bağlamında kendinden önce gelen mesellerle birlikte değerlendirmeyi; sonra da Kur’an bütünlüğü bağlamından hareketle; içerisinde benzer teşbihler yapılan Hac ve Ankebut Surelerinde zikredilen mesellerle birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Değerlendirme neticesinde ayetteki muhatabın sadece münafıklar mı olduğu; yoksa müşrik, münafık ve Yahudilerin tamamı mı olduğu daha da netlik kazanacaktır.

Ayetin Bakara Suresi Bağlamında Değerlendirilmesi

Medeni olduğu konusunda ittifak olan³⁵ Bakara Suresinin; başındaki dört ayetin³⁶ mü’minler, iki ayetin³⁷ kâfirler, on üç ayetin³⁸ ise münafıklar hakkında nazil olduğu bildirilmiştir.³⁹

Surenin hemen başında mü’minlerin vasıfları zikredildikten sonra, inkârcı kâfirlerin özelliklerinden bahsedilmiştir. Söz münafıklara geldiğinde ise; onların kalbindeki nifak alametleri, hileci tutumları, bozgunculuk yapmaları sıralandıktan sonra, verilen iki meselle de gerek bu dünyada düştükleri hal, gerekse de ahirette kendileri bekleyen kötü akibet canlı bir tablo halinde göz önüne serilmektedir.

---

³⁴ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I/124; Nesefi, *Medarik*, I-II/76.

³⁵el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli’l Kur’an*, s.21.

³⁶ Bakara 2/2-5

³⁷ Bakara 2/6-7

³⁸ Bakara 2/8-20

³⁹el-Vahidi, *Esbâbü Nüzûli’l Kur’an*, s.21; es-Suyutî, *Lübâbü’n Nükûl fi Esbâbi’n-Nüzûl*. 11.

Hicretten sonra nazil olan ilk Sure olma özelliği taşıyan ⁴⁰ Bakara Suresi'nin indiği ortamın daha yakından tanınması münafıklarla ilgili verilen bu mesellerin kavranmasını kolaylaştıracaktır. Zira Kur'an ayetlerinin indiği ortamın tarihi, sosyal ve kültürel özelliklerinin bilinmesi, Kur'an'ın doğru anlaşılması için önem teşkil etmektedir. Bir metnin ne demek istediğini anlamak için metnin arka planını bilmek, anlama sürecini kolaylaştıracaktır.⁴¹

Medine Döneminde nazil olan ayetler bir yandan Mekke dönemindekilerde olduğu gibi imanın sağlamlaştırılması, tevhid ve ahiret inancı gibi hususlardan bahsederken diğer yandan hem Müslüman toplumun toplumsal yönününün tamamlanmasına hem de diğer topluluklar (müşrik Mekke halkı, Ehl-i Kitap ve münafıklar) karşısında siyasi bir kimlik kazanmasına hizmet edecek konuları ele almaktadır.⁴² Medine Döneminde nazil olan ayetlerde münafıklara ve nifak hareketlerine daha fazla yer verilmesinin yanı sıra özellikle Bakara Suresinin hemen başında iki meselle onların vasıflarının zikredilmesi Müslümanların onlara karşı uyarılması açısından önem arz etmektedir.

Medine Dönemi Hz. Peygamber'in çevresinde hem samimi Müslümanların hem de münafıkların olduğu bir dönemdir. Samimi Müslümanlar kendilerini İslam ve Resul uğrunda feda ederken, münafıklar denilen bu grup yalan yere Müslüman olduklarını söyleyip, gizlice planlar yapıyorlar sonra da bunu iyilik ve düzeltmek için yaptıklarını söylüyorlardı. Samimi Müslümanların hareketlerini ise "beyinsizlik" olarak yorumluyorlardı. Öte yandan Yahudilerle sağlam ilişkiler kuruyorlar, yalnız kaldıklarında ise onlarla olan birlik-teliklerini tasdik ediyorlardı.⁴³ Şu bir gerçektir ki kurdukları tuzağa

⁴⁰Elmalılı M.Hamdi Yazır,*Hak Dini Kur'an Dili*,(Sad.İsmail Karaçam,Emin Işık,Nusrettin Bolelli,Abdullah Yücel) Azim Yayınları, İstanbul, I/143.

⁴¹ Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s.43.

⁴² Uzun, *Medeni Süreler Bağlamında İlk İslam Toplumununun Siyasi Kimliği*, s.82

⁴³ İzzet Derveze, *Kuran'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*,(Çev.Mehmet Yolcu)Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012 II/297-299.

kendiler düşecek, sebep oldukları zarar kendilerine dönecektir. Zira artık Yüce Allah bunların ne kadar bayağı, ne kadar hilekâr olduklarını ilan etmektedir. Böylece onları deşifre ederek rezil etmekte, aşağılamakta ve cehaletlerini onlara bildirmektedir.⁴⁴

Mü'minlerin aleyhine giriştikleri eylemlerde onları yalanlayan, onlarla alay eden, sanki onların yanındaymış görüntüsü veren münafıklar rivayetlere göre liderleri Abdullah b. Übey (ö.9/631) önderliğinde ashaptan birileriyle karşılaştıklarında onların lehine laflar etmekte; onlardan ayrıldıklarında ise, bakın, onlara karşı nasıl davrandım” diyerek kendilerince alay etmekteydiler.⁴⁵

Bu durumu farklı bir bakış açısıyla ele alan Zemahşeri, onların bu tutumunun anlatıldığı ayetleri incelediğinde karşısına çıkan durumu gramer açısından şöyle değerlendirmektedir. Ayette münafıkların, mü'minlere hitabı fiil cümlesi ile gelmektedir. Kendi şeytanlarına, yandaşlarına ise isim cümlesi ile seslendikleri ve bunu “inne” edatı ile pekiştirdikleri görülmektedir. “Arapçada fiil cümlesi ile olan anlatım, isim cümlesi ile olan anlatıma göre daha zayıf ve daha güçsüzdür.” diyen Zemahşeri; “münafıkların kendi yoldaşlarına, küfür inancı üzerinde kararlı ve sabit olduklarını kesin bir dille anlattıklarını” bildirmektedir. ⁴⁶ Yüce Allah onların bu durumunu Bakara Suresi 16. ayette belirtmiş; onların “*hidayete karşılık sapkınlığı satın aldıklarını ifade ederek, bu alışverişin bir yarar sağlamadığını hidayeti de bulamadıklarını*” zikretmiştir. Hemen akabinde de bunların örneğini vermek için iki mesel irad etmiştir⁴⁷ Verilen bu iki misalle İslam aleyhtarları susturulmak istenmiştir. Zira Darb-ı mesellerle gerçeklerin üzerindeki perdeler kaldırılmış, vehim gibi görünenler kesin bir şekilde göz önüne serilmiştir.⁴⁸

---

⁴⁴ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I/62.

⁴⁵Vahidi, *Esbâbü Nüzûli'l Kur'an*, s.22; es-Suyutî, *Lübâbü'n Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûls*.11.

⁴⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I/73.

⁴⁷ Bakara 2/17,18,19,20.

⁴⁸ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I/ 79.

Bakara Suresi 26. ayetin daha doğru anlaşılması için Surenin indiği ortamı kısaca ifade ettikten sonra Surede birbirinin ardı sıra zikredilen mesel ayetlerine geçmek istiyoruz.

Bakara Suresinde Münafıkların Misalleri

İlahi tebliğin temel mesajı hidayettir. Bakara Suresinin, Fa-tiha'da istenen "hidayet" in cevabı niteliğinde olduğunu söyleyenler⁴⁹ olduğu gibi; Surenin hedefini "hidayetin gösterilmesi" olarak tespit edenler de olmuştur.⁵⁰ Yüce Allah, Bakara Suresinde münafıkları, hidayet yerine dalaleti tercih edenler olarak zikretmiş; sonra da bu münafıkları karanlıklar içinde kalanlara benzetmiştir.

Münafıklar, hidayeti verip bunun yerine dalâleti satın alanlar olarak tanıtıldıktan sonra, Yüce Allah hemen bunun peşinden onların durumunun daha iyi anlaşılması için onların hali şu örneklerle dile getirilmiştir:

*"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler. Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple onlar geri dönemezler. Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve şimşek bulunan yağmur(a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıklarlar. Hâlbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. (O esnada) şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar. Allah dileseydi elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah şüphesiz her şeye kadirdir."*⁵¹

Verilen bu misallerle, münafıkların hidayeti bırakıp tıpkı geceleyin aydınlanmak için bir ateş yakarak aydınlanmaya çalışan

⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/145.

⁵⁰Burhânuddin İbrahim b Omer el- Bikai, *Nazmü'd Dürer fi Tenasübi'l Ayati ve's Suver*, Daru'l Kitabi'l İslami,Kahire trs. s.55.

⁵¹Bakara 2/17-20

kimse örneğiyle anlatılmış, böylece Münafıklar geçici bir aydınlanma için hidayetini bu uğurda satanlara benzetilmiştir. Hidayeti terk ederek dalaleti tercih eden münafıkları Yüce Allah karanlıklar içinde terk etmiştir.⁵² Surenin devamında Allah bunların durumlarını ikinci bir örneklemeyle temsil ederek, hallerini ve konumlarını bütünüyle ortaya çıkartıp gözler önüne sermiş, böylece artık bunların gizli kapaklı bir şeyleri kalmamıştır.

Yukarıda zikredilen iki meseli birlikte değerlendiren Zemahşeri, bu mesellerle İslam dininin bol ve şiddetli bir yağmura benzetildiğini; nasıl ki toprak onunla hayat buluyorsa, kalplerin de İslam ile hayat bulduğunu söylemiştir. Küfrün ve kâfirlerin de zulmetlere ve karanlıklara benzetildiğini söyleyen Zemahşeri; yıldırımları ve şimşekleri de karanlıklar içindeki korku ve tehdide benzetmekte; onlarda kâfirlere isabet ettirilecek bela, imtihan ve fitne olduğunu vurgulamaktadır.⁵³

Münafıklar iman etmiş gibi görünen; ama iman etmedikleri Allah tarafından belirtilen kimselerdir. Onların bu bozuk inançlarının anlatıldığı Bakara Suresinde gelen mesellerin⁵⁴ daha iyi anlaşılması için Katade'den gelen rivayeti de aktarmak istiyoruz. Münafıkların iman etmiş gibi görünmelerinin farklı bir sebebi de şudur: "Münafık, "La ilahe illallah" deyince onun için dünya aydınlanır. Bu sayede Müslümanlarla evlenir ve onlarla birlikte savaşa katılır ve Müslümanlara varis olur, kanını ve malını korur. Ama ölünce münafıktan bütün bunlar alınır. Zira aslında o kalben buna layık değildi ve davranışları da gerçek değildi"⁵⁵ Bu rivayet, münafıkların dillerinde var olan tevhidin sadece günü kurtarmaya yettiğini, dünyalık yararlar sağlayacağını, kalbe inmemiş tevhidin öldükten sonra hiç bir getirisinin olmayacağını apaçık izah etmektedir.

---

⁵² Nesefi, *Medariku, 'l Tenzil ve Hakaikü'l Te'vül*, I-II/ 58.

⁵³ ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, I/ 86.

⁵⁴ Bakara 2/17-20

⁵⁵ İbni Kesir İsmail b. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner) Çağrı Yayınları, İstanbul 2009 II/199.

Muhammedi davet ve onun irşadı ebedidir. Fakat münafıkların anlayış nurlarını Allah almıştır. Ve belki bunların içinde başlangıçta kalbinde imandan nasip olduğu halde, sonra bozgunculuğa sapan, kalben dinden dönerek imanının nurunu kaybedenler bile bulunmuştur. Kur'an'ın nazmı işte bu temsili, böyle mana tabakaları ile çok yönlü olarak açıklamıştır ki, her birinin bir sahih yönü vardır. Muhammedi davetin ateş yakma ile gösterilmesi ise ikinci temsilde görüleceği üzere şunu anlatmaktadır: “Bu davet, bir taraftan müjdeleme, diğer taraftan korkutmayı içermektedir. Bu davet, cennetin karşısında bir de cehennem ateşi göstermektedir. Bu ateşten kaçın, şu cennete koşun.” demektedir. Münafıkların da bu müjdelere ağızları sultanmakta; korkutmadan da başları dönmekte, ağızdan ‘amenna / inandık’ deyip, hidayet buraya kadar gelmekte, fakat kalplerine iman girmemektedir. Çünkü anlayışlarının nuru sönmüş, fenalığa ceza veren adil bir Allah'a inanmak istememekteler; her türlü emellerine kul gibi hizmet edecek, adalet etmekten aciz bir ilah istemektedirler.”⁵⁶

Kadim tefsirlerde Bakara Suresinde verilen bu iki meselle ilgili olarak benzer izahatlar yapıldığı görülmektedir. İmanın nura, inkârın karanlığa benzetilmiş olması⁵⁷ yaygın olan görüştür.

Münafıklarla ilgili verilen bu mesellere “*Kur'an Yolu*” tefsirinde ise farklı bir bakış açısı ile yaklaşılmıştır. Bu iki ayetteki ışık ve aydınlık “güdüler, duyu organları, akıl” gibi beşeri bilgi kaynakları ve araçları; karanlık, yağmur, gök gürültüsü, yıldırım, şimşek ve bunlar arasında ilerlemeye, yol almaya çalışan insan da “bütün iniş ve çıkışlarıyla, maddi ve manevi meseleleriyle insanın dünya hayatı” olarak izah edilmektedir.⁵⁸

⁵⁶ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I/220.

⁵⁷ ez-Zemahşeri, *Keşşaf*, I/82; Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir Büyük Kur'an Tefsiri*, Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yayınları, İstanbul 2013, II/57; Kurtubi, *Camiu li Ahkamil Kur'an*, I/475

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş), DİB. Yayınları, Ankara 2007, I/84

Allah münafıkların misalini böyle peş peşe günlük hayattan iki kesit vermek suretiyle anlatınca münafıklar: “Allah misaller vermekten daha yüce ve azametlidir” demişlerdir. Bunun üzerine Allah, “Muhakkak ki Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir misal getirmekten çekinmez. İman edenler bilirler ki, o şüphesiz hakır, Rablerindenidir. Ama küfre sapanlar, Allah böyle bir misal ile ne demek istedi derler. Allah onunla birçoklarını şaşırır, yine onunla birçoklarını yola getirir, onunla ancak o fasıkları şaşırır.”⁵⁹ ayetini indirmiştir.⁶⁰ Taberi, bu ayeti, münafıklarla ilgili olarak Bakara Suresi 17. ayette verilmeye başlanan meseller zincirinin bir parçası olarak görmekte; münafıkların itirazlarına verilen bir cevap olarak ifade etmektedir.⁶¹

Allah Teâlâ'nın kullarına, gerçekleri görmeleri ve bilmeleri için verdiği alet ve araçlara, gönderdiği kitaplara ve Peygamberlere rağmen inkârcılar, düşünme ve irade denilen yeteneklerini inkâr yönünde işletmiş, onu tercih etmişler, ilahi irşad ve yardımdan yararlanmamışlardır. ⁶² İlahi yardımdan yüz çevirerek fasıklardan⁶³ olmuşlardır. Verilen mesellerle bir grup sapmakta, yani inanmayaarak dalalete düşmekte; diğer grup ise darbı mesellerden hakikate

⁵⁹ Bakara 2/26

⁶⁰ et-Taberi, *Camiül Beyan an Tavili Ayi'l Kur'an*, I/232.

⁶¹ et-Taberi, *Camiü'l Beyan an Tavili Ayi'l Kur'an*, I/233.

⁶² Heyet, *Kur'an Yolu*, I/93.

⁶³ Fasık, terim olarak “haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan asi mü'min veya kâfir olarak tanıtılmaktadır. Bknz Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim İbn Manzur, *Lisan'ül Arab*, Daru Sadr, Beyrut 1994 , X/308. Zemaşşeri ise Keşşaf da “fisk” kelimesini Rube b. Accac'ın şu beytini örnek vererek izah etmektedir. (Zemaşşeri, Rube bin Accac'ın yaşadığı çağda en ünlü recez şairlerinden olduğunu bildirmektedir.) “Bir deve ki normal yolundan çıkıp başka yola sapıyor”. Zemaşşeri, şairin burada devenin doğru yoldan ayrılmasını fe-se-ka kelimesiyle ifade ettiğini aktarmaktadır. Bkz. Zemaşşeri, *Keşşaf*, I/123; Kurtubi'ye göre ise “fisk”, asıl anlamı itibariyle bir şeyin dışına çıkmak demektir. Mesela taze hurma kabuğundan, fare deliğinden çıktığı zaman bu tabir kullanılır” demektir. Kişinin fasıklık etmesi ise günah işlemesi demektir. Kehf 18/50 de “Rabbinin emrine karşı fasıklık etti” buyruğu ise Rabbinin emri dışına çıktı demektir. Bkz. el-Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Camiu li-Ahkami'l- Kur'an*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Buruç Yayınları, İstanbul, 2003, I/512.

ulaşmakta ve hidayete erişmektedir. İnanmayarak dalalete düşen ve fasıklardan olan kimseler sadece münafıklar değildir. Hac ve Ankebut Surelerindeki benzer formda verilen mesellerde görüldüğü gibi inkârcı müşriklere de Allah bu misalleri vermektedir.

Hac Suresi 73. Ayet Bağlamında

*“Ey insanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu: Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarınız var ya, hepsi bunun için bir araya gelseler bile bir sinek yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa onu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!”*⁶⁴

Bu temsili anlatımda, öncelikle muhataplar bir an için, akli muhakemelerini kısıtlayan önyargılardan ve esiri oldukları alışkanlıklardan sıyrılıp akıllarını kullanmaya, verilen örneği can kulağıyla dinlemeye davet edilmektedir. Örnek şudur: Allah'tan başka kendilerine tapılan, yalvarılan bütün varlıklar birleşseler yine de bir sinek dahi yaratamazlar, hatta onlar sineğin kapıp götürdüğünü bile geri alma kudretine sahip değildirler. Kendinden istenen âcizdir, çünkü temizliği ve bakımı için dahi başkasına muhtaçtır; isteyen de âcizdir, çünkü yalvardığı varlığın kendisine bile hayrı yoktur, o halde isteyen de eli boş kalmaya mahkûmdur.⁶⁵

Yüce Allah, mesel verilen ayetten hemen sonraki ayette *“Onlar Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, mutlak galiptir.”*⁶⁶ demek suretiyle, en yüce iktidar sahibinin kendisi olduğunu⁶⁷ ifade etmektedir. Sahte tanrıların güçsüzlüğünü mesel vererek vurgulayan Allah daha sonra güç ve kuvvetin gerçek sahibini hatırlatmıştır.

Sibak açısından bakıldığı takdirde ise söz konusu ayetin bir önceki ayetin devamı olduğunu ifade edenler olmuştur. Çünkü 71. ayette Allah'ı bırakıp, Allah'ın kendisine hiçbir delil indirmediği,

⁶⁴ Hac 22/73

⁶⁵ Heyet, *Kur'an Yolu*, III/753.

⁶⁶ Hac 22/74

⁶⁷ Esed, *Kur'an Mesajı*, s.686

kendilerinin bile tanrıları hakkında bilgisi olmadığı sahte tanrılara tapmalarının bir örnekle açıklaması yapılmakta ve bu şirkin sebeplerine gidilmektedir.⁶⁸

Tek bir ilahın varlığına dikkat çekilen bu ayetlerde aynı zamanda sahte tanrıların acziyeti ve kudretsizliği de vurgulanmaktadır. Ayette özellikle "...bir sinek yaratamazlar"⁶⁹ ifadesinin seçilmiş olması dikkat çekicidir. Özellikle sineğin zikrediliş sebebi, sahip olduğu dört özellik dolayısıyla: Hakirliği, güçsüzlüğü, tiksinti veriş ve çokça bulunması. Canlıların en zayıf ve en hakirinin durumu bu olduğuna ve Allah'tan başka tapındıkları varlık, onun gibi bir varlık yaratamayacaklarına, eziyetini önleyemeyeceklerine göre; peki bu tapındıkları varlıklar nasıl mabud ve kendilerine itaat olunan rabbler olabilirler? Bu, en güçlü delillerden ve en açık belgelerdendir.⁷⁰ Zira sinek Allah'ın mahlûkatının en zayıfı olduğu halde sinek ondan bir şey alacak olsa ondan bunu kurtarmaya muktedir olamazlar. Yani isteyen varlık da güçsüz istenen varlıkta güçsüzdür.⁷¹

Taberi bu ayet-i kerimenin baş tarafını şu şekilde izah etmektedir: "Ey insanlar, müşrikler putları bana denk tuttular, onları bana emsal gösterdiler. Bana ortak koştukları putların halini bir dinleyin. Ey müşrikler, Allah'ın dışında tapmış olduğunuz putlar, tek bir sineği dahi yaratamazlar."⁷²

Bakara 26'da da benzer şekilde "...Muhakkak ki Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir misal getirmekten çekinmez." diye hitap eden Yüce Allah, kendisine ilahlıkta ortak koşmak isteyen müşriklere apaçık bir şekilde meydan okumaktadır.

Görüldüğü üzere Yüce Allah müşriklerin içinde buldukları şirk batağını ifade ederken günlük hayattan çarpıcı bir örnek ver-

---

⁶⁸ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2013, XIII/156

⁶⁹Hac, 22/73.

⁷⁰ Kurtubi, *Camiü li Ahkamil Kur'an*, XII/153.

⁷¹ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l Münir*,(çev. Heyet), Risale Yayınları, İstanbul 2005, IX/251.

⁷²et-Taberi, *Camiül Beyan an Tavili Ayi'l Kur'an*, X/256.

mekte; kendini bile savunmaktan aciz olan put yahut sahte ilahların kimseye yararı olamayacağını bir meselle somutlaştırmaktadır.

Ankebut Suresi 41. Ayet Bağlamında

“Allah’tan başkasını dayanak edinenlerin durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva yapar, ama yuvaların en çürüğü örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi! Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir. O, azizdir, hâkimdir. İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır.”⁷³

Mekki olduğuna dair⁷⁴ rivayetlerin ağır bastığı bu Sure adını 41. ayetteki “örümcek ağı” meselinden almıştır. “Allah’tan başkasına kulluk edenler için” bir mesel irad edilmiştir. Örümceğin misal olarak seçilmesinin sebebi ise, Allah’ı bırakıp sahte ilahlar edinenlere, edindikleri ilahların, onlara tıpkı örümceğin yuvası gibi hiç bir fayda sağlamamasıdır. Zira yuvaların en zayıfı ve güçsüzü örümcek yuvasıdır.⁷⁵

Sure bütünlüğü içinde baktığımızda, Ankebut Suresinde bu ayetlerden önce Peygamberleri yalanlayıp şirke düşenlerin nasıl yok olduğu örnekleriyle açıklanmaktadır.⁷⁶ Helaka uğrayan kavimlerinden sonra onların halinin bu örümcek misali ile izah edilmesi peygamber ve mü’minler için bir vaad ve müjde olarak da ifade edilebilmektedir.⁷⁷ Putperestlerin dinlerinin anlamsızlığının, çürüklüğünün; onların tanrı diye inanıp bağlandıkları, sığınıp güvendikleri nesnelere yararsızlığının anlatıldığı bu ayet; daha genel olarak, Allah’ı bırakıp O’ndan başkasını tanrı tanıyan veya böyle açıkça olmasa bile, tutum ve davranışlarıyla bir fâniye -olağan ve makul saygı sınırlarının ötesine geçerek- tanrı gibi bağlanan ve sadece Allah’tan

⁷³ Ankebut 29/41-43

⁷⁴es-Suyutî, *Lübâbü’n Nükûl fi Esbâbi’n-Nüzûl*, s.198.

⁷⁵Kurtubi, *Camîu li Ahkâmi’l Kur’an*, XIII/403.

⁷⁶ Ankebut 29/14-40.

⁷⁷Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI/221.

bekleyebileceği yardım ve desteği ondan bekleyen insanın, içine düştüğü büyük yanılığını etkileyici bir benzetmeyle anlatmaktadır.⁷⁸

Ankebut Suresinde, bu ayetten önce, Karun, Firavun ve Haman'a işaret edildikten sonra örümcek misalinin verilmiş olması da son derece dikkat çekicidir. Önce tuğyan ve zulmün öncülerini olan bu kimseler ve uğradıkları akıbetler bildirilmektedir. Daha sonra da Allah'tan başkalarını mabud edinenlerin hali bir meselle somutlaştırılmaktadır. Kendini bile koruyamayan bu sahte ilahların ve onlara dayananların hali örümcek misali ile göz önüne serilmektedir. Hak-tan gayrısının hiçliğini ifade eden bu meselle "Allah'tan başkasına dayanan her ümidin dipsizliği"⁷⁹ vurgulanmakta; meselenin ehemmiyeti çarpıcı bir örnekle ifade edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de; Hac Suresi 73'de "...bir sinek yaratamazlar..." buyrulurken sahte tanrıların acziyeti bir mesel verilerek izah edilirken; Ankebut Suresi 41'de de "Allah'tan başkasını dayanak edinenlerin durumu, örümceğin durumuna benzer..." denilmek suretiyle insanlığa; kötülerin mutlaka örümceğin evi gibi yıkılıp gideceği, şirkin kirliliği, zulmün ayakta duramayacağı ve en sağlam sığınacağın tevhid inancı ile Allah'ın dostluğu olduğu anlatılmıştır.⁸⁰

İnsanları uyarmak için verilen bu meseller mesel ayetinin Sure içindeki yeri; siyak ve sibakı ile birlikte okunduğunda daha net anlaşılmalıdır.

Kur'an Bütünlüğü Bağlamında

Vahyin nazil olduğu süreç içinde Kur'an her zaman şirke ve inkâra karşı çıkmıştır. Gerek sahte tanrılarla; gerekse de onlara inananlarla sürekli bir mücadele içinde olan Kur'an, benzer formda gelen pek çok ayetle sahte ilahların batılığını vurgulamaktadır. Hakiki varlıktan yoksun olmaları,⁸¹acizlikleri,⁸² canlıların özelliklerin-

---

⁷⁸Heyet, *Kur'an Yolu*, IV/271.

⁷⁹Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/221.

⁸⁰Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XIV/480.

⁸¹ Ra'd 13/13.

⁸² Enbiya 21/66-67; En'am 6/71; Yunus 10/18, 106; İsrâ 17/56; Tâhâ 20/89; Hac

den bile mahrumiyetleri,⁸³ insan eliyle yapılması⁸⁴ ve gerçek yaratıcıya ait fiillere sahip olmamaları sebebiyle karşı çıkmaktadır. Bunların; yaratamayan,⁸⁵ diriltemeyen,⁸⁶ rızıklandıramayan⁸⁷, duaya icabet edemeyen⁸⁸ ve hakiki anlamda ulûhiyetten yoksun sahte ilah olduklarını bildirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in bunu yapmasındaki gaye, batıl tanrıların bu noksanlığını, değişik üslup ve muhtevalarla mükerrer olarak hatırlatmak, müşriklerin kafalarına hatta şuur altlarına nüfuz ederek onları sahte ilahların fayda ve zarar hassalarını bekleme vehminden arıtmaktır.⁸⁹ Bunun için sıkça meseller kullanılmış; bu meseller, tevhid inancının yerleştirilerek doğru itikadın ameli ve ahlaki olarak da desteklenmesi yolunda Kur'an üslubunun bir parçası olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de bilhassa iman-mümin ve ameli, küfür-kâfir ve ameli, şirk-müşrik ve ameli, nifak-münafık ve ameli, cennet ve nimetleri, cehennem ve azabı ile dünya hayatının faniliği gibi soyut gerçekler doğadan ve çevreden alınmış somut olgu ve gerçeklerle temsil edilerek canlı birer tablo halinde gözler önüne serilmiştir.⁹⁰ Kur'an, tasvir metodunu kullanarak onlara öyle bir canlılık ve hareketlilik vermektedir ki zihinde oluşan o soyut mefhumların hareketli bir şekle büründüğü; insan tiplerinin canlanıp hayat kazandığı ve beşer tabiatının da mücessem bir hal aldığı görülmektedir.⁹¹ Kur'an'ın edebi bir yönünü oluşturan bu meseller; okuyucunun zihnini her an canlı tutmuş; temsiller her ne kadar edebi unsurun

---

22/12; Furkan 25/55; Şu'arâ 26/73.

⁸³ A'raf 7/193-195; Meryem 19/42; Fatır 35/14 vb.

⁸⁴ Saffat 37/95-96; Enbiya 21/52-58 vb.

⁸⁵ Yunus 10/34.

⁸⁶ Enbiya 21/21.

⁸⁷ Rûm 30/40.

⁸⁸ Rad 13/14.

⁸⁹ Suat Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, Akademi Yayınları, İzmir 2011, s.387.

⁹⁰ İsmail Durmuş, DİA, "mesel" maddesi, Ankara 2004, XXIX /293-297, s.293.

⁹¹ Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, (Çev. Kamil Çetiner) Beka Yayınları, İstanbul, s.54.

bir parçası olsa da itikadi ve ameli mesajlar da bu mesellerin içine yerleştirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, maddi ve manevi hiçbir fayda sağlamayan batıl ilahların bu vasıflarını zikredince müşrikler bunları reddetmenin yanı sıra; verilen misaller üzerinden bir kampanya yürütmeye başlamışlardır. Seyyid Kutup, yürütülen bu kampanyayı “kuşku ve kargaşalık uyandırma” diye ifade etmektedir.⁹² Mekki ve Medeni Sureleri birlikte ele aldığımızda karşımıza çıkan tablo; Mekke döneminde müşriklerin, Medine döneminde ise gerek münafıkların gerekse Yahudilerin verilen mesellere “küçümsemek ve alaya almak” suretiyle karşı çıktığıdır. Vahye karşı bir itibarsızlaştırma propagandası diye de ifade edebileceğimiz bu süreç içinde, Yüce Allah, bu meselleri vermekten asla vazgeçmemiş; gerek Mekki Surelerde gerekse Medeni Surelerde ilahi üslubun bir parçası olarak kullanmaya devam etmiştir.

Sonuç

Bakara 26.ayet örneğinde görüldüğü gibi mesel irad edilmiş bazı ayetlerin sebebi nüzulü ile ilgili farklı rivayetler bize ulaşmaktadır. Mesellerin doğru anlaşılması açısından sebebi nüzul rivayetlerinin yanı sıra söz konusu ayetlerin bağlam açısından da incelenmesi gerekmektedir. Siyak, sibak, Sure ve Kur'an bütünlüğü çerçevesinde incelenen mesellerde verilen mesaj muhataba daha doğru bir şekilde ulaşacaktır.

Müşriklerin, münafıkların veya Yahudilerin mesel verilen ayetleri kullanarak Kur'an'ın doğruluğu konusunda muhatapların zihninde bir şüphe uyandırmak istedikleri apaçık ortadadır. Özellikle iman edenleri saptırmak; imanlarına ve kalplerine şüphe sokmak için kampanyalar yürüttükleri aşikârdır. Yüce Allah da, inzal ettiği ayetlerini küçümsemek suretiyle kampanyalarına alet etmek isteyen inkârcıların tamamına Bakara Suresi 26.ayette cevap vermiş “Mu-

---

⁹² Seyyid Kutup, Fi Zilalil Kur'an, (Çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce), Dünya Yayıncılık, İstanbul 1980. I/69.

hakkak ki Allah bir sivrisineği, hatta daha üstününü bir misal getirmekten çekinmez” diyerek onlara meydan okumuştur. Söz konusu ayetin münafıklarla ilgili mesel ayetlerinin bir parçası olduğunu düşünen Taberi; ayeti sadece Bakara Suresi bağlamında tefsir etmektedir.

Ayet; gelen rivayetler ışığında her ne kadar Bakara Suresinde ard arda irad edilen ve münafıklarla ilgili olan ayetler zincirinin bir halkası olarak düşünölmeye müsait olsa da; benzer formda gelen; Hac Suresi ile Ankebut Surelerinde verilen mesellerle de benzerlik göstermektedir. Bu durumda, diğer rivayetlerin de göz ardı edilme-
mesi gerekmektedir. Tıpkı münafıklar gibi; Yahudilerin veya müşriklerin de verilen mesellerden gereken dersi çıkartmadığı; aksine küçümsemek ve dalga geçmek suretiyle benzer kampanyalara dâhil olduğu da zikredilmesi gereken başka bir gerçektir. Bakara Suresinde olduğu gibi; Hac Suresinde ve Ankebut Suresinde de sinek ve örümcek meselleriyle batıl itikadların tamamı red edilmiş; sadece münafıklara değil Hak’tan sapan tüm inkârcılara meselenin ehemmiyeti bir kez daha gösterilmiştir.

Kur’an bütünlüğü açısından baktığımızda da; gerek Mekki gerek Medeni Surelerde inkâr edenlere hakikati göstermek ve onları hidayete davet etmek için, günlük hayattan seçilen mesellerin sunulduğu görölmektedir. Anlaşılmasının kolaylığı yönünden verilen mesajın zihinde daha çabuk kavrandığı bu mesellerin çoğunda, tevhid inancına davet vardır. Her türlü şirkin reddedildiği Kur’an-ı Kerim’de; Yüce Allah muhatapları inkârdan hakikate davet ederken benzer formda meseller kullanmıştır. Bize düşen de ayeti doğru anlayıp; verilen meselden doğru mesajı çıkartmaktır. Bu ise ayetlerin sebebi nüzul, siyak ve sibakın yanında; Kur’an bütünlüğü çerçevesinde de incelenmesi ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Abay, Ahmet, *Nüzül Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı yayınları, İstanbul 2013, (I-XXI)
- el-Bekai, İbrahim bin Ömer, *en-Nazmu Dürer fi Tenasibu'l Ayati ve Süver*, Darül Kitabül İslami, Kahire.
- Çelik, Ömer, Teşbih, *Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'an'da İnsan*, Akademi Yayınları, İstanbul 2010.
- Derveze, İzzet, *Kuran'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012 (I-II)
- Durmuş, İsmail, TDV İslam Ansiklopedisi , "mesel" mad. Ankara 2004, XXIX / 293-297, s.293.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 2012.
- Heyet, Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara, 2007, (I-V).
- İbn Kesir, İsmail b. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri* Çev. Bekir Karalığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 2009, (I-XVI)
- İbn-i Manzur, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, *Lisan'ül Arab*, Daru Sadr, Beyrut 1994 (1-VII).
- el-Kattan, Menna Halil, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1995.
- Kılıç, Sadık, *Kur'an ve Hadislerde Temsili Anlatım Özelliği*, İslami İlimler Dergisi, Yıl 5, Sayı 1, Bahar 2010 .
- el-Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruç Yayınları, İstanbul, 2003, (I-XX).
- Kutup, Seyyid, *Fi Zilal'il Kur'an*, Çev. Salih Uçan, Vahdettin Ince, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1980. (I-X).
- , *Kur'an'da Edebi Tefsir*, Seyyid Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, Çev. Kamil Çetiner, Beka Yayınları, İstanbul

- el-Mevdudi, Ebu'l Ala, *Tefhimu'l Kur'an*, (Çev. Komisyon) İnsan Yayınları, İstanbul, 1987, (I-VII).
- en-Nesefi, *Medariku'l Tenzil ve Hakaikü'l Te'vil*, Tahkik, Mervan Muhammed Şikar, Daru'l Neffas, Beyrut 1996.(I-IV)
- er-Razi, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir Büyük Kur'an Tefsiri*, Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yayınları, İstanbul, 2013, (I-XXIII)
- es-Suyuti, Celaleddin Abdurrahman ibn Ebu bekr, *El İtkan fi Ulümü'l Kur'an* (Takdim ve Ta'lik, Mustafa Dib el-Buğa), Daru İbn Kesir, Beyrut 2002, (I-II).
- , *Lübabu'n Nükul fi Esbabı'n Nüzül*, Daru'l Segafiye, Beyrut 2002.
- et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l Beyan an Te'vili ayi'l-Kur'an*, Tahkik, Mahmud Şakir, Daru'l ibn Hazm, Ürdün 2002 (I-IV)
- Tiyek, Fatih, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- el-Vahidi, Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbâbü Nüzülü'l Kur'an*, Daru'l Islah, II. Baskı, Demmam 1992.
- Uzun, Nihat, *Medeni Sureler Bağlamında İlk İslam Toplumunun Siyasi Kimliği, X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzülünün Medine Dönemi*, (Sempozyum Bildirileri, 17-19 Mayıs 2013 Kahramanmaraş.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Uluhiyyet*, Akademi Yayınları, İzmir 2011.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yayınları, Sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul 1992 (I-X).
- Ez-Zemahşeri, Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Gavamidu't Tenzil ve Uyunu'l Ekavil fi Vucuhi'l Te'vil*, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 2003 (I-IV).
- Zuhayli, Vehbe, *Tefsiri'l Münir*, (Çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), Risale Yayınları, İstanbul, 2005, (I-XIV).